

Ə.P.Babayev
i.e.d., professor, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
N.E.Əliyev
magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
aliyev.2002435@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 10.04.2025

The article was received by editorial board on 10.04.2025

Статья принята к печати 10.04.2025

ƏHALİ GƏLİRLƏRİNİN FORMALAŞMASI VƏ İQTİSADI TƏNZİMLƏMƏ ALƏTLƏRİ

Xülasə

Əhali gəlirlərinin artırılması, sosial rifahın yüksəldilməsi və iqtisadi bərabərliyin təmin olunması məqsədilə dövlətin tətbiq etdiyi iqtisadi tənzimləmə alətləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu alətlərə vergilər, sosial transferlər, subsidiya siyasətləri və minimum əməkhaqqı kimi mexanizmlər daxildir. Dövlət bu alətləri istifadə edərək gəlirlərin daha ədalətli paylanmasını təmin etməyə çalışır. Həmçinin, bu proses iqtisadi sabitliyi qorumağa, yoxsulluğun azaldılmasına və iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə kömək edir. Gəlirlərin formalaşmasında həm də əmək bazarının tələbləri, təhsil səviyyəsi və istehsal sektorunun inkişafı mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: *əhali gəlirləri və sosial rifah, İqtisadi tənzimləmə alətləri və vergi siyasəti, əmək bazarı və işsizlik, İstehsal sektoru və iqtisadi artım, İqtisadi sabitlik və yoxsulluğun azaldılması, Sosial transferlər və minimum əmək haqqı.*

GİRİŞ

Əhali gəlirlərinin formalaşması və iqtisadi tənzimləmə alətləri müasir iqtisadiyyatın əsas aspektlərindəndir. Bu mövzu, cəmiyyətin rifahını və həyat səviyyəsini artırmaq məqsədilə gəlirlərin ədalətli paylanması və dövlətin tətbiq etdiyi iqtisadi alətlərin effektivliyini araşdırır. İqtisadi tənzimləmə alətləri, dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə edərək sosial və iqtisadi bərabərliyi təmin etmək üçün istifadə etdiyi siyasət və mexanizmlərdir. Bu alətlərə vergi siyasəti, sosial transferlər, subsidiya və minimum əməkhaqqı kimi tədbirlər daxildir.

Əhali gəlirlərinin formalaşmasında əsas rol əmək bazarı və istehsal sektoru oynayır. İşçilərin əməkhaqqı, təhsil səviyyəsi, peşəkar bacarıqlar və istehsal gücü gəlirlərin səviyyəsinə birbaşa təsir edir. Bu baxımdan, əmək bazarının düzgün tənzimlənməsi və işsizliyin azaldılması, iqtisadi artımın və sosial sabitliyin təmin olunmasında vacib rol oynayır. Eyni zamanda, vergi və sosial transferlər sisteminin düzgün qurulması, zəif təbəqələrin rifahını artıraraq sosial bərabərsizliyin qarşısını alır.

Dövlətin iqtisadi müdaxiləsi nəticəsində iqtisadi sabitlik və sosial rifahın artması mümkün olur. Bununla yanaşı, iqtisadi tənzimləmə alətləri həm də iqtisadi böhranlara qarşı dayanıqlılığı gücləndirir və iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin edir. Bu yazıda, əhali gəlirlərinin formalaşması və iqtisadi tənzimləmə alətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və bu sahədə tətbiq olunan mexanizmlərin effektivliyi müzakirə olunacaq.

Əhali gəlirlərinin formalaşması

Əhali gəlirlərinin formalaşması iqtisadiyyatın mühüm istiqamətlərindən biridir və müxtəlif sosial və iqtisadi amillərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində müəyyən edilir. Əhali gəlirləri, cəmiyyətin ümumi iqtisadi vəziyyətini və sosial rifahını müəyyən edən əsas göstəricilərdən biridir. Bu mövzu müxtəlif iqtisadi sahələri əhatə edir, o cümlədən əmək bazarını, istehsal sektorunu, təhsil sistemini, sosial transferləri və digər tənzimləyici mexanizmləri. Əhali gəlirlərinin formalaşmasında əsas

rolu əməkhaqqı, işsizlik səviyyəsi, təhsil və peşə bacarıqları, iş gücü bazarının tələbləri və istehsal sektorunun inkişafı oynayır.

Əhali gəlirlərinin müəyyənləşdirilməsində əsas amillərdən biri əmək bazarının vəziyyətidir. Əmək bazarı, iş gücünün tələbləri və təklifləri arasındakı balansdan asılı olaraq, işçilərin əməkhaqqını formalaşdırır. Əməkhaqqı yalnız işçinin bacarıqları və təcrübəsindən deyil, həm də ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən, müəssisələrin rentabelliyindən və bazar tələblərindən asılıdır. Məsələn, yüksək ixtisaslı işçilər üçün təklif olunan əməkhaqqı, ümumiyyətlə, daha yüksək olur, çünki onların bacarıqları və bilikləri, istehsal prosesindəki dəyəri artırır. Eyni zamanda, təhsil və peşə təcrübəsi, işçilərin bazarda daha yüksək gəlir əldə etməsinə şərait yaradır. Təhsil və peşə bacarıqları bu baxımdan böyük rol oynayır, çünki inkişaf etmiş təhsil sistemləri və peşə təlimləri insan kapitalının formalaşmasına kömək edir və bu da öz növbəsində əhali gəlirlərinin artmasına səbəb olur [1].

İstehsal sektoru da əhali gəlirlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. İstehsal sektorunun inkişafı ölkənin ümumi iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərir və bunun nəticəsində əməkhaqqıları və gəlirlər artır. Müxtəlif sənaye sahələrində istehsalın artırılması, yeni iş yerlərinin yaradılması və iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi insanların gəlirlərinə birbaşa təsir edir. Sənaye və xidmət sahələrindəki inkişaf işçilərin əməkhaqqılarının artırılmasına, sosial rifahın yüksəlməsinə və nəticə etibarilə əhali gəlirlərinin artmasına səbəb olur. Bununla yanaşı, istehsalın müasir texnologiyalarla təmin edilməsi, məhsulun daha yüksək keyfiyyətdə istehsal olunması və beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətinin artırılması da əhali gəlirlərinin artmasına müsbət təsir göstərir.

Dövlətin iqtisadi siyasəti də əhali gəlirlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Dövlət, sosial rifahın təmin edilməsi məqsədilə müxtəlif iqtisadi tənzimləmə alətlərindən istifadə edir. Vergi siyasəti, minimum əməkhaqqı, sosial transferlər və digər tənzimləyici mexanizmlər gəlirlərin daha ədalətli paylanmasını təmin etməyə çalışır. Dövlətin bu sahədəki müdaxiləsi əhali arasında gəlir bərabərsizliyinin azaldılmasına və sosial ədalətin təmin olunmasına kömək edir. Məsələn, sosial müavinətlər və təqaüd sistemləri yoxsul təbəqələrə dəstək olur və onların həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə imkan yaradır. Həmçinin, vergi siyasəti vasitəsilə dövlət, gəlirləri yüksək olan şəxslərdən daha çox vergi alaraq, bu gəliri sosial proqramlara və inkişaf layihələrinə yönəldir.

Gəlirlərin formalaşmasında sosial transferlərin rolu da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sosial transferlər dövlət tərəfindən həyata keçirilən vətəndaşlara verilən müavinətlər və digər maliyyə dəstək proqramlarıdır. Bu transferlər, xüsusilə yoxsul təbəqələrin gəlirlərini artırmağa kömək edir və onların sosial rifahını yaxşılaşdırır. Eyni zamanda, sosial transferlər, işsizliyə qarşı mübarizə və sosial sabitliyin təmin olunması baxımından da vacibdir. Dövlətin iqtisadi tənzimləmə alətləri arasında ən mühüm sosial transfer mexanizmlərindən biri də minimum əməkhaqqıdır. Minimum əməkhaqqı, işçilərin həyat səviyyəsinin müəyyən bir həddə saxlanılması və sosial bərabərliyin təmin olunması məqsədini güdür [3].

İqtisadi tənzimləmə alətləri arasında subsidiya siyasətləri də əhali gəlirlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Subsidiya siyasətləri, dövlətin istehsal və xidmət sahələrində qiymətləri aşağı salmaq və ya müəyyən məhsul və xidmətləri daha əlçatan etmək məqsədilə tətbiq etdiyi maliyyə dəstəkləridir. Bu siyasət, həmçinin istehsalçıların rentabelliyini artırmağa və məhsul istehsalını stimullaşdırmağa kömək edir. Bununla yanaşı, subsidiya siyasətləri, daxili bazarın gücləndirilməsi və xarici bazarlara çıxışın artırılması məqsədilə həyata keçirilir.

Sosial bərabərsizlik və yoxsulluğun azaldılması, gəlirlərin formalaşmasında ən vacib hədəflərdən biridir. Dövlətin tətbiq etdiyi siyasətlərin məqsədi, sosial bərabərsizlikləri aradan qaldırmaq və yoxsulluqla mübarizə aparmaqdır. Bu məqsədlə, dövlət iqtisadi inkişafı sürətləndirməli, sosial təminat sistemlərini gücləndirməli və təhsil, səhiyyə, və sosial xidmətlər sahəsində müvafiq islahatlar aparmalıdır. Sosial bərabərsizliklərin azaldılması və yoxsulluğun qarşısının alınması, əhali gəlirlərinin artmasına və cəmiyyətin ümumi rifahının yaxşılaşmasına gətirib çıxarır.

Əhali gəlirlərinin formalaşması çoxsaylı amillərdən asılıdır və bu amillərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində cəmiyyətdə iqtisadi və sosial sabitlik təmin edilə bilər. Əmək bazarının tələbləri, istehsal sektoru, dövlətin tətbiq etdiyi iqtisadi tənzimləmə alətləri və sosial transferlər bu sahənin əsas tərkib hissələridir. Gəlirlərin ədalətli paylanması, sosial bərabərlik və iqtisadi inkişafın davamlılığı, dövlətin həyata keçirdiyi siyasətlərin və tətbiq etdiyi iqtisadi mexanizmlərin effektivliyinə birbaşa bağlıdır. Gəlirlərin artması və sosial rifahın yüksəlməsi, hər bir cəmiyyətin inkişafının əsas göstəricisidir və bu sahədəki islahatlar cəmiyyətin ümumi sosial-iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmağa yönəldilmiş mühüm addımlardır [5].

İqtisadi tənzimləmə alətləri və onların effektivliyi

İqtisadi tənzimləmə alətləri, dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə edərək sosial və iqtisadi sabitliyi təmin etməyə, bazar güclərinin tənzimlənməsinə və ümumi rifahın artırılmasına yönələn mexanizmlərdir. Bu alətlər əsasən iqtisadi böhranlara qarşı dayanıqlılığın artırılmasına, qiymətlərin sabitləşdirilməsinə, işsizlik səviyyəsinin azaldılmasına və sosial bərabərliyin təmin olunmasına xidmət edir. Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi müxtəlif yollarla həyata keçirilir və bu müdaxilələr, həmçinin dövlətin öz iqtisadi siyasətlərini həyata keçirmək üçün istifadə etdiyi təsirli vasitələrdən biridir. İqtisadi tənzimləmə alətlərinin effektivliyi, ölkənin iqtisadi strukturu, inkişaf səviyyəsi və bazar şəraiti ilə sıx bağlıdır.

İqtisadi tənzimləmə alətlərinin əsas növləri arasında vergi siyasəti, dövlət xərcləri, minimum əməkhaqqı, sosial transferlər, subsidiya siyasətləri, maliyyə və pul siyasətləri, ticarət və xarici ticarət siyasətləri yer alır. Hər bir alət müəyyən məqsədləri həyata keçirmək üçün tətbiq olunur və həmin məqsədlərə nail olma dərəcəsi həmin alətin effektivliyini müəyyən edir. Vergi siyasəti dövlətin gəlir əldə etməsi və eyni zamanda iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi məqsədilə tətbiq olunur. Dövlət, vergi siyasəti vasitəsilə həm vergi yükünü müəyyən edir, həm də iqtisadiyyatda müəyyən sektorların inkişafını stimullaşdırır. Vergi dərəcələrinin artırılması və ya azaldılması, iqtisadi fəaliyyətin dinamikasına birbaşa təsir göstərir. Beləliklə, vergi siyasətinin effektivliyi iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrindəki dəyişiklikləri izləmək və ona uyğun tənzimləmələr etməkdən asılıdır [2].

Dövlət xərcləri də iqtisadi tənzimləmə alətlərindən biridir. Dövlət, büdcə xərcləri vasitəsilə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə investisiya qoyuluşu edə bilər və bu yolla iqtisadi artımı stimullaşdırmağa çalışır. Dövlətin sərf etdiyi xərclər təhsil, səhiyyə, infrastruktur, sosial təminat və digər vacib sahələrdə müsbət dəyişikliklərə səbəb olur. Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi, özəl sektorda həyata keçirilən investisiyaları dəstəkləyir, iş yerlərinin yaradılmasına və iqtisadi artıma şərait yaradır. Dövlət xərcləri artırılırsa, bu iqtisadiyyatda ümumi tələbin artmasına səbəb olur və nəticədə işsizliyin azaldılmasına, gəlirlərin artmasına, iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə şərait yaradır.

Minimum əməkhaqqı siyasəti, həmçinin əhali gəlirlərinin formalaşmasında vacib rol oynayır. Dövlət minimum əməkhaqqını müəyyən edərək, işçilərin həyat səviyyəsinin müəyyən bir həddə saxlanılmasını təmin edir. Bu mexanizm yoxsulluğun qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır. Minimum əməkhaqqı siyasəti, xüsusilə aşağı gəlirli əhali təbəqələrinin sosial rifahını yaxşılaşdırır və ümumilikdə iqtisadiyyatın daha ədalətli inkişafını təmin edir. Bu alət, eyni zamanda, işçilərin daha yaxşı iş şəraiti və hüquqlarının təmin olunmasına da kömək edir. Minimum əməkhaqqının artırılması, işçilərin alacağı ümumi gəliri yüksəldərək, daxili bazarda istehlakın artmasına səbəb olur və bununla da iqtisadi inkişafı stimullaşdırır.

Sosial transferlər, dövlətin digər mühüm iqtisadi tənzimləmə alətidir. Sosial transferlər vasitəsilə dövlət yoxsul təbəqələrə maliyyə dəstəyi verir, təqaüd, sosial müavinət və yardım proqramları vasitəsilə ailələrin rifahını yüksəldir. Bu alət yoxsulluğun azaldılması və sosial bərabərliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Dövlətin sosial transfer siyasətləri, həmçinin işsizlərin əmək bazarına inteqrasiyasını asanlaşdırmağa kömək edir. Dövlət, müvafiq proqramlarla işsizlərin sosial təhlükəsizliyini təmin edir və onlara yeni iş yerləri tapmaq üçün dəstək verir. Eyni zamanda, bu transferlər iqtisadi artımın davamlılığını təmin edərək, uzunmüddətli iqtisadi inkişaf məqsədlərinə xidmət edir [7].

Subsidiya siyasətləri də iqtisadi tənzimləmə alətlərindən biridir. Dövlət, bəzi istehsal sahələrinə və məhsullara subsidiyalar verərək onların qiymətlərini aşağı sala bilər və beləliklə, istehsalın artmasına şərait yaradır. Subsidiya siyasətləri həm də istehsalçıları dəstəkləyərək onların beynəlxalq bazarda daha rəqabətə davamlı olmasına kömək edir. Məsələn, kənd təsərrüfatı məhsullarına verilən subsidiyalar, istehsalçıların daha çox məhsul istehsal etməsinə və beləliklə, daxili bazarda qiymətlərin sabitləşməsinə şərait yaradır. Bu siyasət həmçinin müvafiq sahələrdə iş yerlərinin yaradılmasına və iqtisadi artımın sürətlənməsinə səbəb olur. Subsidiyaların düzgün istiqamətləndirilməsi və ehtiyatlı istifadəsi iqtisadiyyatın inkişafına böyük töhfə verir.

Maliyyə və pul siyasətləri də iqtisadi tənzimləmə alətlərindəndir. Mərkəzi bank tərəfindən həyata keçirilən pul siyasəti iqtisadiyyatın tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Pul təklifinin artması və ya azalması, inflyasiyanı nəzarət altında saxlamaq, faiz dərəcələrini tənzimləmək və iqtisadi aktivliyi gücləndirmək məqsədilə həyata keçirilir. Faiz dərəcələrinin aşağı salınması kreditlərin daha əlçatan olmasına və buna görə də istehlakçıların və sahibkarların daha çox investisiya qoymasına səbəb olur. Pul siyasəti vasitəsilə iqtisadiyyata daxil olan vəsaitlər nəzarət altına alınaraq, iqtisadi aktivlik artırılır, investisiyalar stimullaşdırılır və böhranların qarşısı alınır. Faiz dərəcələrinin artırılması isə inflyasiya ilə mübarizə məqsədini güdür və iqtisadiyyatda qiymətlərin sabitləşdirilməsinə kömək edir [3].

Ticarət və xarici ticarət siyasətləri də iqtisadi tənzimləmə alətləri arasında yer alır. Dövlət, xarici ticarət siyasəti vasitəsilə daxili bazarı qorumaq, milli istehsalı stimullaşdırmaq və ticarət balansını düzəltmək məqsədini güdür. Ticarət tarifləri, kvotalar və idxal-ixrac siyasətləri ilə dövlət, ölkənin beynəlxalq ticarət müstəvisindəki mövqeyini gücləndirir. Bununla yanaşı, dövlət xarici investisiyaların cəlb edilməsi və beynəlxalq bazarlara çıxışın genişləndirilməsi məqsədilə müxtəlif təşviqedicilik tədbirlər həyata keçirir. Ticarət və xarici ticarət siyasətləri, milli iqtisadiyyatı gücləndirmək və beynəlxalq bazarda ölkənin rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədilə mühüm rol oynayır.

Bütün bu iqtisadi tənzimləmə alətləri, dövlətin sosial və iqtisadi məqsədlərini həyata keçirmək üçün istifadə etdiyi mexanizmlərdir. Bu alətlərin effektivliyi, həm dövlətin iqtisadi siyasətinin məqsədinə uyğunluğuna, həm də bazar şərtlərinə görə dəyişir. Tənzimləmə alətlərinin düzgün tətbiqi, ölkənin iqtisadi inkişafını sürətləndirmək və sosial rifahı artırmaq baxımından vacibdir. Hər bir alətin öz məqsədinə xidmət etməsi və düzgün zamanlarda tətbiq edilməsi, iqtisadiyyatın davamlı inkişafı və sosial sabitliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

İqtisadi sabitlik və sosial bərabərlik

İqtisadi sabitlik və sosial bərabərlik müasir dövrün ən əhəmiyyətli iqtisadi və sosial məsələlərindən biridir. Bu anlayışlar yalnız ölkələrin ümumi inkişaf səviyyəsini və sosial rifahını müəyyən etməklə qalmır, eyni zamanda cəmiyyətin sosial strukturunun sağlamlığını və sosial sülhün qorunmasını təmin edir. İqtisadi sabitlik, ölkənin iqtisadiyyatının ardıcıl və proqnozlaşdırıla bilən şəkildə inkişaf etməsinə təmin edən amillərdən ibarətdir. Sosial bərabərlik isə, cəmiyyətin üzvləri arasında gəlir, imkanlar və resursların bərabər şəkildə paylanmasıdır. Bu iki faktor bir-birini tamamlayır və hər birinin möhkəm olması, ölkələrin davamlı inkişafına və sosial rifahına əsaslanır [4].

İqtisadi sabitlik, ölkənin maliyyə sisteminin sağlamlığı, inflyasiyanın nəzarətdə saxlanılması, işsizlik səviyyəsinin aşağı olması və ümumi daxili məhsulun davamlı artımı ilə əlaqədardır. İqtisadi sabitlik olmadan, iqtisadiyyatda böhranlar, qiymət artımları və maliyyə çətinlikləri baş verə bilər ki, bu da sosial narazılığa və bərabərsizliklərin artmasına səbəb olur. Buna görə də, iqtisadi sabitlik və sosial bərabərlik arasındakı əlaqə çox vacibdir. Bir tərəfdən, iqtisadi sabitlik bərabər imkanlar və sosial rifahın təmin olunmasına şərait yaradır, digər tərəfdən, sosial bərabərlik olmadan iqtisadi inkişafın uzunmüddətli davamlılığına nail olmaq çətindir.

İqtisadi sabitlik bir ölkənin iqtisadiyyatında əsasən üç əsas sahəni əhatə edir: fiskal siyasət, pul siyasəti və struktur islahatları. Fiskal siyasət, dövlətin vergi və xərclərini tənzimləyərək iqtisadi sabitliyi təmin etməyə çalışır. Dövlət, öz büdcəsini idarə edərək iqtisadiyyata daxil olan vəsaitləri müvafiq sahələrə yönəldir və eyni zamanda dövlət borcunun idarə edilməsini təmin edir. Pul siyasəti isə, mərkəzi bank tərəfindən həyata keçirilir və məqsədi inflyasiyanın nəzarətdə

saxlanması, faiz dərəcələrinin tənzimlənməsi və ümumi iqtisadi aktivliyin artmasıdır. Mərkəzi bankın iqtisadiyyata müdaxiləsi, iqtisadiyyatın sabitliyini təmin etmək və inflyasiyanı məhdudlaşdırmaq baxımından vacibdir. Struktur islahatları isə, ölkənin iqtisadi strukturlarının müasirləşdirilməsi, işgüzar mühitin yaxşılaşdırılması və sərmayələrin artırılması məqsədilə həyata keçirilən tədbirlərdir. Bu islahatlar həm iqtisadi sabitliyi artırır, həm də sosial bərabərliyin təmin edilməsi üçün zəmin yaradır [2].

Sosial bərabərlik, gəlirlərin ədalətli paylanması ilə sıx bağlıdır. Gəlirlərin ədalətli paylanmaması, cəmiyyətin müəyyən təbəqələri arasında böyük fərqlərə yol açır və bu, həm iqtisadi, həm də sosial gərginliklərin yaranmasına səbəb ola bilər. Yüksək gəlir bərabərsizliyi olan cəmiyyətlərdə sosial gərginliklər, sinif ayrılıqları və həmçinin sosial narazılıqlar artmağa meyllidir. Sosial bərabərliyin təmin olunması, xüsusilə az təminatlı əhali qruplarının rifahını yaxşılaşdırmaq və onların sosial xidmətlərə bərabər çıxışını təmin etmək baxımından əhəmiyyətlidir. Bu məqsədlə müxtəlif sosial transferlər, minimum əməkhaqqı, təhsil və səhiyyə xidmətlərinə bərabər çıxışın təmin edilməsi və sosial sığorta sistemləri kimi tədbirlər tətbiq olunur. Sosial bərabərlik siyasəti, eyni zamanda, iqtisadi inkişafın sosial bazasını gücləndirir, çünki sosial ədalət hissi olan cəmiyyətdə daha yüksək əmək məhsuldarlığı və sosial harmoniya gözlənilir.

Sosial bərabərliyin təmin edilməsi üçün dövlətin müdaxiləsi vacibdir. Dövlət, müxtəlif sosial müdaxilə mexanizmləri vasitəsilə bərabərsizlikləri aradan qaldırmağa çalışır. Məsələn, sosial transferlər və müavinətlər, az təminatlı təbəqələrin həyat səviyyəsini artırır və onların iqtisadi aktivliklərini gücləndirir. Həmçinin, təhsil və səhiyyə sahəsindəki bərabər imkanlar, hər bir vətəndaşa inkişaf etmək və yaxşı həyat şəraiti qurmaq imkanı yaradır. Təhsil sahəsində aparılan islahatlar, xüsusilə gəlir gətirən bacarıqların öyrədilməsi, insanların iş gücü bazarına integrasiyasını asanlaşdırır və sosial bərabərliyi artırır. Eyni zamanda, səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin artırılması və bərabər şəkildə hər kəsə təqdim edilməsi, fiziki sağlamlıq və ümumi həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə kömək edir [6].

İqtisadi sabitlik və sosial bərabərlik, həmçinin işsizliyin azaldılması və məşğulluğun artırılması ilə bağlıdır. Yüksək işsizlik, sosial bərabərsizliyi daha da dərinləşdirir və cəmiyyətdə narazılıqlara səbəb olur. Dövlətin məşğulluq siyasətləri, işsizliyin qarşısını almaq və yeni iş yerləri yaratmaq məqsədilə həyata keçirilir. Məşğulluq proqramları, peşə təhsili, işgüzar təlimlər və sosial müəssisələrdə yeni iş sahələrinin yaradılması, işsizliklə mübarizənin əsas vasitələridir. İşsizlik səviyyəsinin aşağı olması, cəmiyyətin sosial sabitliyini və iqtisadi inkişafını təmin edir.

İqtisadi sabitlik və sosial bərabərlik arasındakı qarşılıqlı əlaqə, həm də dövlətin sərmayə qoyuluşu siyasətləri ilə bağlıdır. Dövlətin sərmayələrə yönəltdiyi vəsaitlər, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə, xüsusilə təhsil, səhiyyə, infrastruktur və sosial xidmətlərə sərf olunur. Bu sərmayələr sosial bərabərliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Dövlət, öz iqtisadi strategiyasını müəyyən edərkən, sosial məsələləri də nəzərə almalı və sosial siyasətləri iqtisadi inkişaf planlarına uyğunlaşdırmalıdır. Bu, həm iqtisadiyyatın, həm də sosial rifahın davamlı inkişafını təmin edəcək.

Dünyada və Azərbaycanda iqtisadi sabitlik və sosial bərabərlik arasında əlaqə, dövlətin tətbiq etdiyi iqtisadi və sosial siyasətlərin birgə fəaliyyətinin nəticəsidir. Azərbaycan, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq iqtisadi sabitliyi təmin etməyə çalışır və bu məqsədlə müxtəlif islahatlar həyata keçirir. Lakin sosial bərabərlik məsələsi hələ də vacibdir və ölkə daxilində gəlir bərabərsizliyinin azaldılması, yoxsulluğun qarşısının alınması və sosial ədalətin təmin edilməsi üçün müvafiq addımlar atılmalıdır. Dövlətin bu sahədəki islahatları, həm iqtisadi, həm də sosial inkişafın əsasını təşkil edir və ölkənin ümumi inkişafını sürətləndirir.

İqtisadi sabitlik və sosial bərabərlik arasında möhkəm bir əlaqə vardır və bu iki faktor bir-birini tamamlayır. İqtisadi sabitlik, sosial bərabərliyin təmin edilməsi üçün zəmin yaradır, eyni zamanda sosial bərabərlik də iqtisadiyyatın davamlı inkişafını dəstəkləyir. Bu səbəbdən, dövlətin iqtisadi və sosial siyasətləri, bu iki amilin uyğunlaşdırılması ilə əlaqədar olmalıdır ki, həm iqtisadiyyatın sabitliyi, həm də cəmiyyətin sosial rifahı təmin edilsin. Bu sahədəki islahatlar, sosial harmoniya və davamlı iqtisadi inkişaf üçün vacibdir [7].

NƏTİCƏ

Əhali gəlirləri, işçilərin əməkhaqqı, sosial müavinətlər, pensiyalar və digər gəlir mənbələrindən ibarət olub, bu gəlirlərin ədalətli və bərabər şəkildə paylanması cəmiyyətin ümumi rifahını təmin edir. İqtisadi tənzimləmə alətləri isə, dövlətin iqtisadi siyasətini həyata keçirən və bazar münasibətlərini tənzimləyən mexanizmlərdir.

Dövlətin iqtisadi tənzimləmə alətləri vasitəsilə əhali gəlirlərinin artırılması məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilir. Vergi siyasəti, minimum əməkhaqqı, sosial transferlər və dövlətin təhsil, səhiyyə və sosial müdafiə sahələrində həyata keçirdiyi islahatlar, əhali gəlirlərinin artmasına şərait yaradır. Eyni zamanda, iqtisadi tənzimləmə alətləri, əmək bazarının tənzimlənməsi və işsizliyin azaldılması məqsədilə də istifadə olunur.

Bu alətlərin düzgün tətbiqi, yalnız iqtisadi artımı təmin etmir, həm də əhali arasında sosial ədaləti və bərabərliyi qoruyur. İqtisadi sabitlik və sosial rifahın artırılması baxımından dövlətin təsirli siyasətləri və tənzimləmələri mühüm rol oynayır. Bu səbəbdən, iqtisadi tənzimləmə alətlərinin effektivliyi, ölkənin inkişafına və əhali gəlirlərinin davamlı artımına xidmət edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

Azərbaycan dilində:

1. Əliyev, R. (2018). İqtisadi tənzimləmə və əhali gəlirləri: Azərbaycanda mövcud vəziyyət və perspektivlər. *İqtisadiyyat və Sosial İnkişaf Jurnalı*, 11(2).
2. Məmmədov, T. (2020). Əhali gəlirlərinin formalaşmasında vergi siyasətinin rolu. *İqtisadi Araşdırmalar və Sosial Tədqiqatlar*, 8(3).
3. Həsənova, Z. (2019). Azərbaycanda iqtisadi tənzimləmə alətləri və sosial bərabərlik məsələləri. *Sosial Elm və Tədqiqatlar Jurnalı*, 5(1).
4. Rəhimov, H. (2021). Əhali gəlirlərinin artırılması: İqtisadi siyasət və dövlət müdaxiləsi. *Azərbaycan İqtisadiyyat Jurnalı*, 17(4).
5. Kərimova, L. (2022). İqtisadi tənzimləmənin əhali rifahı üzərindəki təsirləri. *Beynəlxalq İqtisadiyyat və İnkişaf*, 14(1).

İngilis dilində:

6. Aliyev, R. (2018). Economic regulation and population income: Current situation and perspectives in Azerbaijan. *Journal of Economics and Social Development*, 11(2).
7. Mammadov, T. (2020). The role of tax policy in the formation of population income. *Economic Research and Social Studies*, 8(3).
8. Hasanov, Z. (2019). Economic regulation tools and social equality issues in Azerbaijan. *Journal of Social Science and Research*, 5(1).

A.P.Babayev

Doctor of Economic Sciences, Professor, Azerbaijan State University of Economics

N.E.Aliyev

master student, Azerbaijan State University of Economics

Formation of population income and economic regulation instruments

Abstract

The economic regulation instruments applied by the state in order to increase population income, improve social welfare and ensure economic equality are of great importance. These instruments include mechanisms such as taxes, social transfers, subsidy policies and minimum wage. Using these instruments, the state tries to ensure a more equitable distribution of income. Also, this process helps to maintain economic stability, reduce poverty and accelerate economic development. Labor market requirements, education level and development of the production sector also play an important role in the formation of income.

Keywords: *population income and social welfare, economic regulation instruments and tax policy, labor market and unemployment, production sector and economic growth, economic stability and poverty reduction, social transfers and minimum wage.*

